
El dolmen de Serra Cavallera (Sentmenat, Vallès Occidental): la restauració de l'any 2006

Josep Tarrús i Galter / Enric Carreras i Vigorós

A finals de l'any 2005, l'Ajuntament de Sentmenat (Vallès Occidental) va proposar-se restaurar el dolmen de Serra Cavallera, descobert l'any 1961 per Daniel Rossell i excavat el mateix any sota direcció del Museu d'Història de Sabadell.

La recuperació d'aquest dolmen va consistir en la seva reconstrucció, tot recol·locant les lloses al seu lloc i falcant-les; també es va refer el túmul original que li feia de contrafort. La consolidació del monument va finalitzar amb la neteja de l'entorn.

Sembla que es tractaria d'un dolmen simple, del tipus conegut com a cambra pirinenca, amb accés a la cambra funerària per una llosa frontal rebaixada i una porta-finestra elevada. Aquestes peces ja havien desaparegut des de feia molt de temps i amb la restauració s'ha decidit no reposar-les.

Introducció

A finals de l'any 2005, l'Ajuntament de Sentmenat (Vallès Occidental) ens va contactar a través del regidor d'Obres, Sr. Joan Corominas, per tal que presentéssim un projecte de restauració del dolmen de Serra Cavallera, situat dins del seu terme municipal.

El dia 3 d'octubre de 2005 ens hi vàrem arribar amb el company Enric Carreras del GESEART (Grup Empordanès de Salvaguarda i Estudi de l'Arquitectura Rural i Tradicional), per començar a estudiar què hi calia fer. Allí vàrem poder parlar amb el cap de la brigada municipal de Sentmenat, Sr. Francesc Moreno, i de seguida ens vàrem posar d'acord amb els passos que calia fer per aconseguir els nostres objectius. Més endavant, quan ja es va decidir que es faria la intervenció a finals del 2006, hi vàrem tornar dues vegades el mes de novembre per enllestir tots els preparatius.

Atès l'estat de ruïna que presentava el dolmen a causa de les excavacions antigues, va quedar clar des del principi que era necessari fer-hi arribar una grua per poder aixecar la coberta, una mica fissurada, i la llosa lateral dreta, que quedava tombada per sota seu.

Això comportava preparar un camí d'accés al dolmen, apte per a una grua, cosa una mica complexa perquè es tracta d'un punt força elevat i enmig d'un bosc de pins i alzines.

De tota manera, gràcies a l'interès de l'Ajuntament de Sentmenat per dur a terme aquesta restauració, totes les dificultats previstes varen ser solucionades ràpidament. Es va acordar que tota la infraestructura necessària —maquinària, grues, arquitecte tècnic, paleta i personal de suport— aniria a càrrec d'aquest Ajuntament i que el GESEART es preocuparia essencialment de la direcció dels treballs d'excavació i restauració, tal com hem fet en altres casos similars.

Així, una vegada obtingut, per part de l'Ajuntament de Sentmenat, el permís d'intervenció arqueològica i de restauració de la Direcció General del Patrimoni Cultural de la Generalitat de Catalunya, a través de la gestió de l'arqueòleg territorial del Vallès Occidental, Sr. Joaquim Folch, vàrem iniciar aquests treballs.

L'excavació i la restauració del dolmen es van dur a terme els dies 4, 11, 18 i 27 de desembre del 2006,

Figura 1. Situació i topografia del dolmen de Serra Cavallera.

sota la direcció de Josep Tarrús i Galter (arqueòleg i membre del GESEART). Es va comptar amb la col·laboració d'altres membres del GESEART (Enric Carreras, Pere Gay i Sebastià Delclòs). L'Ajuntament de Sentmenat ens va proporcionar l'ajut inestimable del seu cap de brigada Francesc Moreno i també d'altres dels seus treballadors (Pedro García, Cristóbal Bueno, Francisco Serrano), que ens van assistir en totes les fases del procés. La màquina excavadora, que va servir de grua per remoure les grans lloses, la duia el maquinista Albert Marsal. Igualment, vàrem poder comptar amb l'ajuda experta de l'arquitecta tècnica del mateix ajuntament, Eva Lluch.

No volem deixar d'esmentar que altres membres del personal de l'Ajuntament de Sentmenat com Mar Bayona, cap de comunicació, i Felip Fernández, secretari de l'alcalde, ens varen oferir també el seu ajut. Finalment, també volem agrair la col·laboració de Jaume Verdager, membre del Centre Excursionista, que ens va facilitar fotografies antigues i valuosa documentació sobre aquest dolmen de Serra Cavallera.

Localització i situació

Des de la carretera comarcal C-1415a de Sentmenat a Castellar del Vallès, entre els punts quilomètrics 31 i 30, s'ha d'agafar a la dreta el trencant de Can Vinyals. Just on s'entra a la urbanització, cal girar a la dreta i al cap de pocs metres seguir un trencant a l'esquerra que primer baixa i després puja, pel carrer de Monte Lauro, fins al carrer de la Llosa, que es troba a un quilòmetre de distància.

Allí s'ha de seguir a la dreta, pujant uns 100 m per un camí encimentat que mena al dipòsit d'aigua. Llavors, s'ha d'agafar un camí forestal a la dreta del dipòsit, que també ha estat encimentat. Aquest camí posseeix un fort pendent, però cal seguir-lo uns 100 m fins a trobar a la dreta una pista, que actualment està barrada amb un gran bloc de pedra. Aquest nou viarany, obert l'any 2006 per facilitar l'accés d'una grua fins al dolmen, puja cap al nord a través d'antigues feixes de vinya. Al cap d'uns 80 m arribarem a l'indret on és situat aquest dolmen, que ha quedat molt vistent després de la restauració.

Aquest dolmen es troba al paratge de Serra Cavallera, en una antiga vinya reconvertida avui en bosc. Fins al segle XVI, a causa de l'existència del dolmen, l'indret era conegut també com Serra-Llosa o Serra de la Llosa. Ocupa un replà boscos, amb presència de pi blanc, alzina i bruc, prop del cim d'un turó de roca sorrenca.

Segons les dades extretes d'un GPS, la seva altitud és de 409 m snm i les seves coordenades geogràfiques UTM són les següents: $x = 426433$ m, $y = 4609000$ m.

El seu emplaçament, a la part alta d'un fort pendent, és molt dominant cap al sud, l'est i l'oest, mentre que cap al nord queda tapat pel punt culminant de la Serra Cavallera, que li dona el nom.

Als seus voltants immediats no hi ha cap concentració important de dòlmens fins a arribar a l'altiplà del Moianès (actualment Bages, Osona i Vallès Oriental), uns 10 km cap al nord. El seu relatiu aïllament queda remarcat pel fet que només hi ha un altre dolmen a la comarca del Vallès Occidental, el de Rocasereny (Sant Llorenç Savall), que va ser identificat l'any 2005 i excavat el prop passat any 2006. Aquest darrer, a uns 12 km al nord del de Sentmenat, es devia tractar d'una altra cambra pirinenca amb accés frontal o bé d'una caixa megalítica tancada.

Els treballs anteriors

Aquest dolmen fou identificat l'any 1961 per Daniel Rossell, que aleshores era membre del Centre Excursionista de Sabadell.

El 25 d'abril de l'any 1961, avisats de la troballa, diversos membres del Museu d'Història de Sabadell i

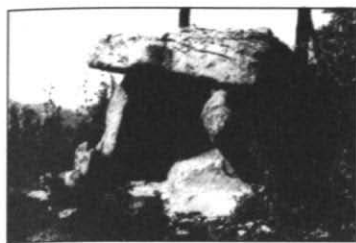
del Centre Excursionista de Sabadell, dirigits per Rafel Subirana i Ollé, amb la col·laboració directa de Josep de C. Serra i Ràfols i auxiliars del Museu Arqueològic de Barcelona, varen fer una ràpida prospecció i excavació del sepulcre. Els resultats foren negatius, ja que el jaciment va resultar totalment estèril, exceptuant algun material d'època tardana. De fet, J. de C. Serra i Ràfols va especular fins i tot amb la idea que potser el dolmen no s'havia arribat a utilitzar mai.

El mateix any 1961, Pere Roca i Garriga va publicar aquest dolmen amb el nom de Serra Cabellera i li donà una cronologia "d'uns quants mil·lennis enrere —sis o set". Inclou un croquis de situació i una fotografia del monument, on aquest encara es veu totalment dempeus. Segons ens diu, a més, la coberta es trobava "sostinguda a una alçària aproximada d'1,50 m del sòl, gairebé en perfecta horitzontalitat" (ROCA, 1961).

Encara l'any 1961, Andreu Castells i Peig el ressenyà en comentar les restes megalítiques del rodal de Sabadell. Informa que va ser excavat per elements dels Museus de Barcelona, però no esmenta per a res l'actuació dels representants del Museu de Sentmenat (CASTELLS, 1961).

Rafel Subirana (1908-2007), el mateix que havia participat en la seva excavació l'any 1961, el va ressenyar en una conferència llegida al Centre Excursionista de Sabadell el divendres 9 de novembre de l'any 1962. El text de la conferència, juntament amb una fotografia de l'autor i de J. de C. Serra i Ràfols durant l'excavació de l'any 1961, va ser inclòs en la seva *Obra sabadellenca* de l'any 1979, publicada l'abril de 1980 (SUBIRANA, 1980-A).

El text de la conferència és un resum sobre els dòlmens de Catalunya, que conté moltes inexactituds geogràfiques, segurament perquè l'autor coneixia personalment molt pocs dels monuments que citava. Ens informa que a l'entrada del dolmen trobaren, durant l'excavació, tres rengleres de lloses, segurament posades pel pagès que havia fet servir el dolmen com a cabana per a les eines i per aixoplugar-s'hi quan feia mal temps. El mateix pensava de les pedres petites que tancaven la part del darrere —la zona de la capçalera— i també d'unes altres que estaven al voltant de la construcció dolmènica primitiva.

Fotografia 1. El dolmen
quan va ser descobert,
l'any 1961.
Autor: Pere Roca i Garriga.

També comentava que una de les lloses, la lateral dreta, quedava “un xic inclinada interiorment, cosa que aconsellà no fer l'excavació molt fonda en aquell costat per no perjudicar-la”. Malauradament, anys després la llosa va tombar-se, potser, però, a causa d'altres excavacions incontrolades.

Encara aquest autor en va tornar a parlar, primer l'any 1963, en una obra inèdita sobre les “Arrels de Sabadell”, inclosa dins el número monogràfic de Serra-Llosa (SUBIRANA, 1989), i el mateix any 1963, en un escrit al *Diari de Sabadell*, que fou reeditat posteriorment —amb una fotografia del monument abans de l'excavació— en la seva *Obra sabadellenca* (1979), publicada el 1980 (SUBIRANA, 1980-B).

En relació amb la cronologia diu que “cal considerar que la data màxima no passa del 2.700 abans de Crist” i també més endavant que la construcció dolmènica pertanyia “a inicis de l'edat del bronze, quan tot just començaven de conèixer els metalls els grups humans que s'havien establert al Vallès”.

Sobre l'excavació informa que la començaren “a 3 metres de distància del dolmen per comprovar si existia un corredor o passadís d'entrada i també per les possibles deixalles de menjar corresponents als àpats funeraris que es feien a l'hora dels enterraments, però res no poguérem anotar. Continuàrem excavant ja a l'interior del dolmen, amb la natural emoció de tots els presents que esperàvem d'un moment a l'altre trobar els possibles sepultats, però no descobrirem res que pogués correspondre a cap enterrament prehistòric, això sí, que a poca profunditat existien senyals de cendra, però devien ésser de quan el pagès treballava les terres i en dies de mal temps feia foc dintre del dolmen. A la profunditat de 30 cm recollírem un trosset de terrissa semblant a la ibèrica, però de tant petit no fou possible d'afirmar-ho concretament. En tirar la

terra enrere, hom veié rodolar una petita moneda de bronze que poguérem recollir. Tot i trobar-se molt desgastada ens semblà que era una moneda de Barcelona del temps de les croades”.

Ramon Ten i Carné el cità l'any 1978 en un estudi general sobre el calcolític al Vallès i el va situar en “el límit de comarques” (TEN, 1978). Suposem que es referia al fet que és a prop dels límits entre el Bages, el Vallès Oriental i el Vallès Occidental.

Altre cop, Rafel Subirana el ressenyà en l'apartat “Èpoques de la Prehistòria” de la seva *Obra sabadellenca* (1979), publicada l'any 1980. Comenta que la cambra funerària era de forma trapezoïdal i insisteix que durant l'excavació es varen treure “tres pedres posades verticalment a l'entrada del dolmen com si hi fossin per evitar que l'aigua entrés a dins” (SUBIRANA, 1980-C).

L'any 1982, Albert Roig i Deulofeu publicà aquest monument amb plantes, alçats, plànols de situació i una fotografia d'abans dels treballs d'excavació de l'any 1961. L'anomena dolmen de Serra Cabellera i el classifica com una cista de planta lleugerament trapezoïdal, dins del grup tipològic amb obertura lateral, generalment a migjorn, que “sembla correspondre ja, a les últimes manifestacions del megalitisme català del bronze mitjà”. Sens dubte, és el millor treball sobre aquest dolmen dels publicats abans de l'actual restauració.

Segons aquest autor, en haver-se descalçat amb excés la llosa lateral de llevant durant l'excavació de l'any 1961 i d'altres de posteriors, aquesta es desplomà vers l'interior de la cambra als envolts de l'any 1977. Pensa que el monument s'hauria d'incloure dins del conjunt de cistes dolmèniques del Moianès, del qual seria una prolongació cap al sud. Concretament, el classifica com una cista de planta lleugerament trapezoïdal i oberta a migdia. Cal esmentar que va ser el primer a demanar, en aquest article, que aquest monument megalític fos restaurat per assegurar-ne la conservació.

La *Gran geografia comarcal de Catalunya* el cità l'any 1982 amb el nom de “Serra Cavallera”, una grafia que nosaltres hem seguit. De fet, Josep Vinyes i Mira, en el seu article sobre el megalitisme de Sentmenat, publicat dins del número monogràfic de *Serra-Llosa* de 1989, ja advoca per consolidar

120 Fotografia 2. El dolmen tal com estava l'any 2005. Autor: Josep Tarrús.

aquesta grafia i també ens informa que fins al segle XVI aquest indret era conegut com a Serra Llosa, segurament a causa de la presència d'aquest dolmen (VINYES, 1989).

Com ja hem dit, el Grup d'Amics del Museu-Arxiu de Sentmenat va dedicar el núm. 2 de la revista *Serra-Llosa*, publicada l'abril de l'any 1989, a tractar monogràficament aquest dolmen de Serra Cavallera. S'hi reproduïxen de forma facsímil tots els treballs publicats o inèdits sobre aquest dolmen, que redactaren Pere Roca (1961), Rafel Subirana (1962, 1963, 1979) i Albert Roig (1982).

Com a novetat s'hi inclou un breu fragment de l'obra de Rafel Subirana *Les arrels de Sabadell*, publicada en ciclostil l'any 1963, on s'esmenta aquest dolmen i s'hi repeteix la suposició que potser no s'hi va arribar a enterrar mai. A més del text de Josep Vinyes, de què ja hem parlat, també hi apareix un breu escrit de Genís Ribé i Monge, on afirma que caldria revisar la hipòtesi d'Albert Roig sobre la tipologia del sepulcre (RIBÉ, 1989).

En lloc de denominar-lo cista megalítica, tal com defensava Albert Roig, proposa parlar d'una cambra simple de forma trapezoïdal amb accés frontal a través d'una llosa rebaixada. Genís Ribé, doncs, proposa deixar el nom de cista o caixa megalítica per als monuments de petita grandària, en els quals és possible un accés zenital, movent la llosa de coberta. Aquest, de fet, és el criteri que ja va fixar Lluís Este-

va en els anys setanta del segle XX (ESTEVA, 1978, pàg. 87) i que nosaltres hem seguit des d'aleshores (TARRÚS, 2003).

L'excavació arqueològica del 2006

L'estat d'aquest dolmen, abans de començar la seva restauració el 4 de desembre de 2006, era molt similar al que vàrem observar el 7/5/1991, quan el vàrem visitar per primer cop. Es devia de tractar d'un dolmen simple, tipus cambra pirinenca segurament, de la qual restaven només dos grans laterals i una enorme coberta. La capçalera i la llosa frontal rebaixada ja havien desaparegut des de molt abans de la seva descoberta científica l'any 1961, tot i que, segons ens diuen els seus primers excavadors, en el lloc de la capçalera hi havia una llosa força elevada en relació amb el terra d'implantació i també diverses lloses petites que obtenien l'entrada a la cambra pel davant.

A causa de l'excavació de 1961 (ROCA, 1961) i també de posteriors buidatges de la cambra, que baixaren mig metre per sota de la fonamentació de les lloses, el dolmen va quedar totalment descalçat. No és d'estranyar, doncs, que cap a l'any 1977, segons Albert Roig (1982), la llosa de llevant s'ensorrís i quedés ajaguda dins la cambra. La caiguda d'aquesta llosa va tombar la gran coberta, ara inclinada cap a l'est i damunt del lateral de llevant, alhora que el seu pes va fer obrir en estisores el lateral de ponent que, malgrat tot, restà dempeus.

Abans de començar la nostra intervenció, vàrem observar que a l'entorn immediat del dolmen, sobre les restes del túmul, hi havia diverses lloses caigudes, de mida mitjana. Algunes semblaven formar part del mateix túmul, però una d'elles encaixava en les mides que hauria de tenir la capçalera d'aquest dolmen. Aquesta llosa l'hem utilitzada en la restauració del monument com a capçalera, per tal d'enfortir la cambra, tot i que no és ben segur que sigui la peça original que hi anava.

Del túmul de pedres i terra, que estintolava i cobria la cambra funerària, se'n conservaven restes ben visibles, en especial darrere la capçalera i als dos costats del megàlit.

A l'inici de l'excavació, el 4 de desembre de 2006, tal com més endavant explicarem amb més detall, es

Fotografia 3. Retirada de la coberta amb l'ajut d'una màquina, l'any 2006. Autor: Josep Tarrús.

va procedir a retirar la llosa de coberta amb el braç d'una màquina excavadora, proveït amb les corretges o bragues necessàries per evitar que es fracturés. Es va deixar sense problemes al costat esquerre de la cambra megalítica, més enllà de les restes del túmul en una zona prèviament aplanada.

Tot seguit, es va fer el mateix amb la llosa lateral dreta, que estava ajaguda sota la coberta. En aquest cas es va posar suauament al davant de la cambra, també més enllà de les escasses restes del túmul i en una zona ja aplanada. Tampoc no hi va haver cap problema i la llosa va poder ser retirada sense que patís gens.

Llavors es va començar la neteja i excavació posterior de l'interior de la cambra dolmènica, molt remenada per intervencions anteriors que l'havien enfondit fins molt més enllà del nivell sepulcral original. De fet, la llosa lateral esquerra estava totalment descalçada i la de la dreta ja s'havia ensorrat en els anys setanta del segle XX, segurament per la mateixa causa.

L'excavació de l'interior de la cambra no va proporcionar materials arqueològics de cap mena, tal com havia succeït en els treballs anteriors de Josep de C. Serra Ràfols, ja esmentats. En canvi, sí que va servir per comprovar que les dues lloses laterals no havien estat ficades dins de ranures excavades a la

Fotografia 4. L'assentament falcat de la llosa lateral esquerra, l'any 2006. Autor: Josep Tarrús.

roca local, sinó que se sostenien sobre unes falques de lloses planeres. Aquesta disposició encara es podia veure perfectament sota l'ortostat lateral esquerre, mentre que al nivell d'implantació de la peça de la dreta subsistien diverses lloses i blocs que havien complert aquesta missió.

La fonamentació de les lloses laterals d'aquesta cambra és molt estranya dins de l'arquitectura megalítica catalana. Normalment, les lloses queden fortament clavades dins de ranures excavades a la roca mare local, o bé simplement dins dels sediments estèrils subjacents, si no hi existeix aflorament rocós. En aquest cas, sembla que es va practicar un fossat dins

de les argiles locals, sense arribar a la roca mare, però es va reforçar la fonamentació calçant la base d'aquests dos laterals amb llosetes i blocs.

Aquesta disposició podia ajudar a anivellar els extrems superiors d'aquestes lloses laterals i, per tant, millorar l'encaix de la coberta. Ja hem vist que la manca de previsió dels primers excavadors, que no varen tornar a omplir la cambra per evitar que es desplomés, va fer inútil aquesta curiosa fonamentació dels constructors del III mil·lenni aC.

El lloc que ocupava la llosa de capçalera era buit, perquè, tal com ja hem esmentat, aquesta peça degué ser retirada o destruïda en temps remots. De tota

manera, durant la nostra excavació vàrem poder observar que es conservava el senyal de la seva implantació entre els dos laterals, una mica per sota del nivell d'ús sepulcral.

De la probable llosa frontal rebaixada, que completaria la cambra funerària, no vàrem trobar cap senyal de la seva implantació, potser perquè els remenaments històrics d'aquesta zona davantera de la cambra deuen haver estat molt importants.

Pel que fa al túmul, cal dir que abans de començar la intervenció ens va semblar més ben conservat del que realment estava. En efecte, als dos costats laterals de la cambra hi quedaven poques restes de la seva estructura original, formada per grans blocs i lloses més petites, lligats per les argiles locals. Sí que hi vàrem poder observar la presència de grans blocs a prop de la cambra, en especial al costat esquerre, però la resta de pedregam semblava posat en èpoques força recents, potser per espedregar les feixes veïnes.

Per darrere de la capçalera, el túmul presentava un bon aspecte extern, però en realitat n'hi havia escasses restes ben conservades. El més notable era una veritable paret de pedra seca, formada per lloses grans i mitjanes, que devia servir perquè s'hi recolzés la capçalera desapareguda. Més enllà, el terreny natural ja s'enlairava força i, per tant, el túmul no hi era gaire necessari.

Els constructors calcolítics degueren aprofitar aquest desnivell, que proporcionava el pendent existent de nord a sud, per atrinxerar la cambra megalítica dins del terreny. D'aquesta manera, s'estalviaven bona part del túmul del darrere de la cambra i només s'havien de preocupar de formar els contraforts que sostenien les lloses laterals.

Ja hem indicat abans que del túmul de la part frontal, que devia ser relativament important, no en quedaven gaires restes visibles actualment. Per altra banda, en cap dels costats hem trobat restes evidents de l'anell de contenció tumulària, normalment un mur de pedra seca, que tots els dòlmens posseeixen. En la nostra restauració hem remarcat la vorera del túmul amb grans blocs als costats laterals, però no ens hem atrevit a fer-ho en la zona frontal ni encara menys en la del darrere, que hem deixat com estaven.

Mentre es procedia a l'excavació del túmul hi vàrem practicar dos sondeigs, un a la part externa de

la llosa lateral esquerra i l'altre darrere del mur que sostenia la capçalera. En els dos sondeigs vàrem arribar fins al paleosòl original, per sota de l'estructura tumulària, per tal d'aconseguir mostres del terra del moment de la construcció del dolmen, que ens havien de servir per a l'anàlisi pol·línica. Malauradament, en les mostres no es detectà presència pol·línica, per la qual cosa l'anàlisi no va ser possible. En cap d'aquests sondeigs va aparèixer cap material arqueològic ni tampoc carbons vegetals que poguessin ser contemporanis al moment d'edificació del dolmen.

La restauració del monument

Quan ens vàrem plantejar, a finals de l'any 2005, la restauració d'aquest dolmen ensorrat vàrem realitzar un estudi previ del seu estat d'aleshores, amb fotografies i dibuixos, per tal de poder elaborar el projecte de restauració. De seguida, vàrem tenir clar que només es podria fer amb garanties si disposàvem d'una grua a peu del monument. D'aquesta manera, es podrien desplaçar les seves lloses caigudes i recol·locar-les de manera precisa i suau al seu lloc quan calgués. A més, el fet de poder comptar amb el cap de la brigada municipal de Sentmenat, Sr. Francesc Moreno, i el seu equip, sabíem que ens facilitaria molt el procés d'execució dels treballs.

El primer punt era naturalment l'obertura d'un camí d'accés al dolmen, a través del fort pendent, trencat per les feixes de l'antiga vinya i del bosc de pins i alzines, de manera que la grua hi pogués arribar. Per fer-ho, es va utilitzar una màquina excavadora que va realitzar la feina amb menys problemes dels esperats. Una vegada allí, ens vàrem adonar que el mateix braç de la màquina excavadora, força llarg, podria servir per alçar i desplaçar amb seguretat les lloses caigudes. Cal dir que la llosa més pesant, la coberta, no superava les 5 tones.

Així, una vegada aplanada una zona immediata al túmul, per la banda esquerra, es va procedir a alçar i retirar la coberta d'aquest dolmen, fent servir diverses corretges o bragues per tal d'evitar en la mesura possible que es provoqués alguna fissura a la llosa. L'operació va ser un èxit. Tot seguit, es va fer el mateix amb la llosa lateral dreta, que estava tombada sota l'anterior. Es va dipositar suaument i sens danys al

Fotografia 5. Ajustament de les dues parts de la llosa lateral esquerra a la posició original, l'any 2006. Autor: Josep Tarrús.

davant de la cambra, en una zona també aplanada, més enllà del túmul.

Llavors, mentre s'excavava la cambra i el túmul, tal com abans hem explicat, es va resituar al seu lloc la llesca inclinada cap endins de la llosa lateral esquerra. Es va remoure a mà, perquè ja estava molt descalçada, i es va enganxar amb una cola de picapedrer, tipus epòxid. Mentre la cola feia el seu efecte, la llosa es va mantenir unida amb diverses corretges. La petita inclinació cap endins que tenia originalment es va mantenir.

Una vegada acabada l'excavació de l'interior de la cambra, que va servir per descobrir les lloses-falca

que calçaven els laterals, es va col·locar com a capçalera una llosa de mides i pàtina adequades, que havíem recuperat del costat esquerre del túmul, a pocs metres de la cambra. Podria tractar-se de la peça original que hi anava, però res no podem assegurar. En tot cas, aquesta peça va encaixar perfectament sobre el mur de pedra seca que tancava la cambra i que devia d'haver estintolat la capçalera original.

Tot seguit, es va procedir a massissar tot l'espai intern de la cambra amb pedres i morter. Aquest reompliment, que arriba fins a uns 20 cm per damunt de la base de les lloses laterals, ha de servir per enfortir el terra de la cambra megalítica i per evitar futures

Fotografia 6. Col·locació de la coberta del dolmen al seu lloc, l'any 2006. Autor: Josep Tarrús.

accions clandestines. A la vegada es va preparar la ranura d'implantació, on s'havia de ficar la llosa lateral dreta, que anava una mica més enrere de la capçalera.

Al cap d'uns dies, quan el nou terra de la cambra ja s'havia enfortit, es va fer tornar la màquina perquè posés al seu lloc la llosa lateral dreta i, posteriorment, la coberta. La llosa lateral dreta es va poder resituar sense problemes dins de la ranura preparada i sobre les falques que la calçaven pel davant. Malgrat tot, varen ser necessaris diversos intents, remouent les falques, per tal que s'hi assentés perfectament i sobretot perquè el cantell del seu extrem superior quedés ben planer i a la mateixa altura que el de la llosa late-

ral esquerra. D'aquesta manera, podrien acollir amb seguretat la llosa de coberta.

Una vegada col·locada al seu lloc aquesta llosa lateral dreta, s'hi varen adossar una sabata de reforç a la part interna i una altra a l'externa, integrada al túmul. Aquestes sabates es varen fer de lloses i morter, de manera que asseguraven la implantació d'aquesta peça, a la qual es va donar una mínima inclinació cap endins, similar a la que tenia la seva besona. Se suposa que els constructors de megàlits donaven aquestes petites inclinacions a les lloses laterals de les cambres megalítics perquè així resistien millor el pes de les cobertes. Per assegurar,

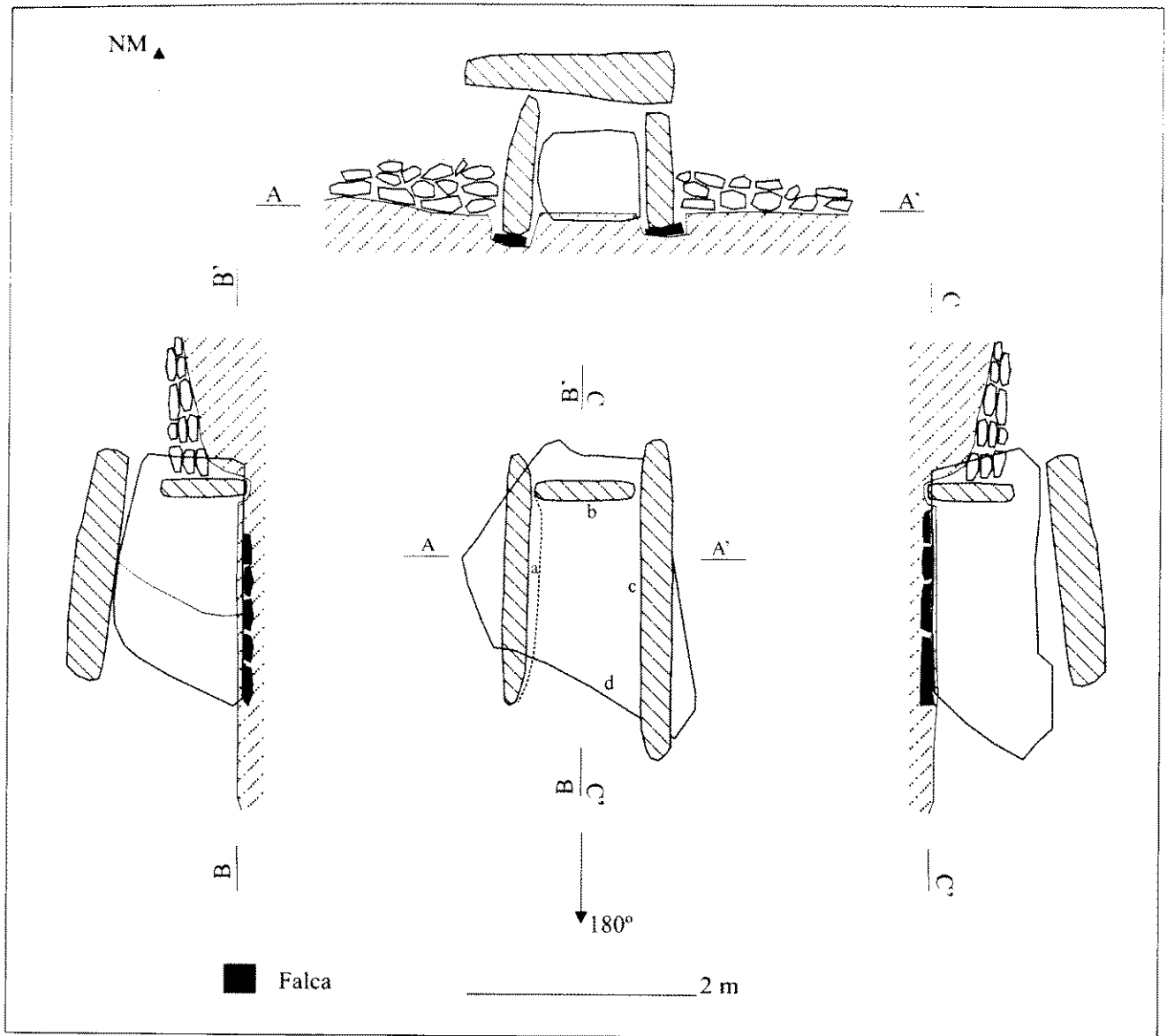

Figura 2. Planta i alçats de la cambra del dolmen de Serra Cavallera, una vegada restaurat l'any 2006. Elaboració pròpia.

encara més, la seva fortalesa es varen remuntar amb blocs i lloses els dos costats del túmul, de manera que actuessin com a contraforts.

Acabats aquests treballs, es va alçar altre cop la coberta, ben lligada per les corretges, amb el braç de la màquina i es va dipositar suaument sobre l'extrem superior de les dues lloses laterals, on va encaixar perfectament. Es va deixar que l'extrem posterior de la coberta volés força per darrere de la capçalera, per-

què el seu extrem frontal quedés al màxim de similar possible a com estava en les fotografies antigues que es conservaven d'abans de l'excavació de 1961.

Tot seguit, es va reomplir amb 10 cm de terra local l'interior de la cambra, per tal que ni el seu nou terra ni la sabata interna de reforç de la llosa lateral dreta quedessin a la vista. Finalment, es va procurar que l'entorn immediat del sepulcre megalític quedés ben net i desbrossat. D'aquesta manera, el dolmen

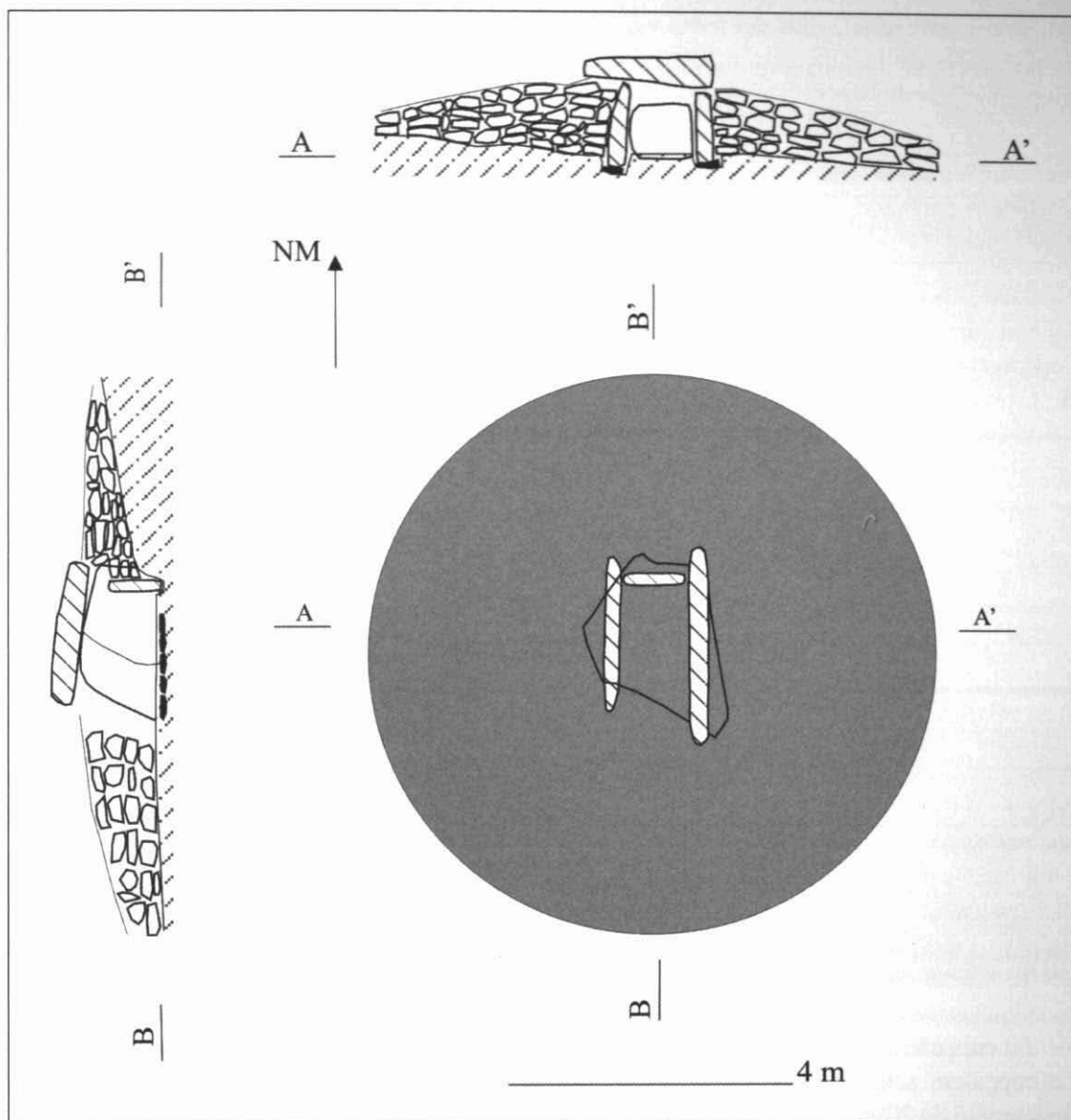

Figura 3. Planta i seccions del dolmen de Serra Cavallera, una vegada restaurat l'any 2006. Elaboració pròpia.

guanya en monumentalitat i permetrà una visita més còmoda als grups que s'hi apropin.

Com a darrera mesura es va considerar necessari obturar amb un gran bloc l'entrada al nou camí d'accés al dolmen, per tal d'assegurar que s'hi pugi només a peu. En poc temps, el bosc recuperarà bona part de la pista que ha obert la màquina excavadora i tornarem a tenir un sender d'accés al dolmen, tal com era abans de la nostra intervenció.

Descripció i planimetria

— Tipus de sepulcre

Es devia tractar d'un dolmen simple, tipus cambra pirinenca, amb accés frontal a través d'una llosa rebaixada, sobre la qual aniria una porta elevada o finestra.

— Tècnica constructiva

Fou bastit en un fort pendent, per la qual cosa la cam-

bra va ser atrinxerada dins del terreny de nord a sud. És a dir, des de la capçalera a l'entrada. La cambra megalítica quedava centrada dins del túmul.

— *Classe de roca*: gres local.

— *Orientació*: $180^\circ \pm 5^\circ$, al sud.

— *La cambra*

És rectangular, curta, amb els dos suports laterals conservats (A, C) i la coberta (D). La capçalera havia desaparegut i s'ha reposat durant la restauració. No hi ha dades que tingués cap enllosat.

— *L'entrada de la cambra*

De parets paral·leles, sense lloses transversals, com correspon a un dolmen simple. No es conserva la possible llosa frontal rebaixada ni tampoc la porta-finestra, que en devia permetre l'accés.

— *Dimensions internes de la cambra*

Longitud = 1,70 m

Amplada = 0,95 m

Altura = 1,15 m

Relació L/A = 1,8

La relació longitud/amplada ens pot servir per comparar aquesta cambra amb la d'altres dòlmens del mateix tipus o d'altres classes, com els sepulcres de corredor o les caixes megalítics.

— *La capçalera*

La capçalera actual (B) va ser col·locada durant la restauració de 2006, damunt del mur amb què acabava el túmul en aquesta zona i que devia servir per recolzar-la. Queda interna pels dos costats en relació amb les lloses laterals. Té forma rectangular amb senyals de desbastament per la cara interna i presenta l'extrem superior repicat.

— *Els suports de la cambra*

El lateral dret (C) estava ajagut sota la coberta, mentre que el lateral esquerre (A) encara restava dempeus abans de la restauració de 2006. Aquest lateral esquerre estava partit en dues seccions verticalment, una de les quals estava força inclinada cap endins de la cambra. Va ser resituat al seu lloc durant la restauració.

Tots dos tenen una forma trapezoïdal amb l'extrem superior i els cantells repicats. Presenten senyals de desbastament a la seva cara interna, mentre que l'externa està en brut.

— *Dimensions de les lloses de la cambra*

	Amplada	Alçada	Gruix
Llosa A	215	115	20 cm
Llosa B	92	74	18 cm
Llosa C	208	105	25 cm

— *La coberta*

És pentagonal, de secció rectangular, i en la seva posició original devia volar força per sobre de la capçalera. Presenta senyals de desbastament a la cara interna i els cantells repicats.

	Longitud	Amplada	Gruix	Pes
Llosa D	250	190	27 a 50 cm	4,7 TM

— *El túmul*

Devia ser de tendència circular, però de tipus frontal-lateral, perquè per darrere la capçalera és poc important. Estava construït amb grans blocs de roca de gres i quars prop de la base i amb altres de més petits prop de la superfície, lligats amb argiles locals. De l'anell de contenció del túmul, segurament un mur de pedra seca, no en quedaven restes segures, però sí que es conservaven en la seva superfície diversos blocs grans, que podrien haver format part de la base d'aquest mur.

— *Diàmetre del túmul*: es pot estimar en uns 8 m.

Consideracions finals

Malgrat la manca absoluta de materials arqueològics, per l'arquitectura del sepulcre —un dolmen simple, tipus cambra pirinenca— podem deduir que fou construït a finals del III mil·lenni aC. Es tractaria,

Fotografia 7. Vista del dolmen des del costat esquerre, una vegada restaurat a finals de l'any 2006. Autor: Josep Tarrús.

doncs, d'una cambra megalítica reutilitzable, centrada dins del túmul. L'accés a la cambra funerària seria frontal, a partir d'una llosa rebaixada que tancaria l'entrada i contindria el túmul, i sobre la qual aniria una llosa mòbil, que faria funcions de porta-finestra.

Cal esmentar que els dòlmens simples, segons la nostra classificació arquitectònica, serien cambres de planta rectangular generalment, amb accés frontal per una llosa rebaixada, com seria el cas que ens ocupa, o per un vestíbul-pou. D'aquest darrer cas, només en tenim exemples segurs a la zona de l'Alt Empordà, en concret els dòlmens dels Estanys-I (la Jonquera) i del Salt d'en Peió (Sant Climent Sescebes). Altres vega-

des, un simple mur de pedra seca serveix com a tancament de la cambra funerària —com al dolmen dels Estanys-III (la Jonquera)— i alhora en permet la reutilització, simplement desmuntant-lo quan feia falta (TARRÚS, 2003).

Una altra classe de sepulcre dolmènic serien les caixes megalítiques, una tomba no gaire gran, sovint inferior a un metre de costat, tancada amb lloses pels quatre costats i amb una coberta al damunt. L'arquitectura d'aquesta classe de tomba no estava pensada perquè fos reutilitzable; en tot cas, si era necessari fer-ho, calia remoure la llosa de coberta, cosa que les seves escasses dimensions feien possible sense gaires

entrebancs. Aquesta mena de caixes megalítiques es troben generalment en zones properes a la serralada pirinenca, com el Vallespir, el Conflent i la Cerdanya, però també a comarques dels altiplans interiors de Catalunya, com l'Alt Urgell o el Berguedà.

Cal advertir que la diferenciació que hem fet altres vegades entre grans i petites caixes megalítiques, ara, després de revisar personalment bona part del megalitisme de la Catalunya occidental, no la veiem encertada.

Les grans caixes megalítiques, tipus Moianès, amb sepulcres com el Mas Clamí o Gavatx (Castellterçol, subcomarca del Moianès, ara al Vallès Oriental) com a arquetips, una vegada revisats detingudament, semblen més aviat dòlmens simples, tipus cambra pirinenca. La confusió prové del fet que la zona frontal d'accés d'aquests dos sepulcres no va ser excavada convenientment i, a més, va ser dibuixada com si formessin una sola peça trencada, amb la qual cosa fa l'efecte que es tracti d'una caixa tancada, amb una escaleta entre la llosa frontal i la coberta.

En realitat, però, són dòlmens simples amb accés frontal per una llosa rebaixada i una llosa-porta elevada mòbile, és a dir, la definició clàssica d'una cambra pirinenca de Miquel Cura (CURA, 1976).

En canvi, les caixes megalítiques mitjanes o petites, no reutilitzables o bé amb accés superior per desplaçament de la coberta, semblen menys nombroses del que havíem suposat, però és una tipologia megalítica real d'època tardana (calcolític-bronze antic).

Aquestes caixes megalítiques les trobarem al Vallespir Oriental, com la caixa de Ribes Roges de Teulis (CLAUSTRE/DONAT, 1998); al Conflent, com les tres caixes del Serrat de les Garberes de Fullà (ABELANET, 1970); a la Cerdanya, com les caixes d'Eina (CAMPMAJÓ/BOUSQUET, 1988); al Berguedà, com el túmul quadrangular de Cal Conill Gros de Montmajor o de la Mare de Déu de Correà (SERRA VILARÓ, 1927); i a l'Alt Urgell, com les tres caixes del túmul de Coll de Creus de Gabarra-Cortiuda Montmajor (SERRA VILARÓ, 1927) o la caixa de la Tomba del Moro del Serrat del Malpàs del Pujal de Cabó (VILARDELL, 1987). ●

Bibliografia

- J. ABELANET (1970). "Les dolmens du Roussillon", *Atacina, V Actes du Colloque sur les Civilisations Néolithiques du Midi de la France de Narbonne*, Carcassona, p. 74-79.
- AD (1989). "El dolmen de Serra Cavallera", *Serra-Llosa*, Sentmenat, any III, núm. 2.
- P. CAMPMAJÓ, A. BOUSQUET (1988). "Sépultures préhistoriques. Les dolmens d'Eina", dins *Eina-Eyne*, Perpinyà, p. 11-17.
- Andreu CASTELLS PEIG (1961). *L'art sabadellenc*, Sabadell: Riutort, p. 40, lám. 10.
- F. CLAUTRE, R. DONAT (1998). "Le dolmen de Ribes Roges, Taulis (Pyrénées-Orientales)", dins *Etudes Roussillonnaises: revue d'histoire et d'archéologie*, Perpinyà, t. 16, p. 21-26.
- M. CURA (1976). "El grup cultural de les cistes neolítiques del Pre-Pirineu català ('El Solsonià')", *Cypsela*, I, 1r Col·loqui Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà, Girona, 1974, p. 49-52.
- Lluís ESTEVA (1978). "Sepulcros megalíticos de las Gabarras. Noticias complementarias", *Cypsela*, Girona, II, p. 55-89.
- Gran geografia comarcal de Catalunya*, vol. 6, Barcelona: Fundació Enciclopèdia Catalana, 1982, p. 175.
- Genís RIBÉ MONGE (1989). "El dolmen de Serra Cavallera. Noves perspectives d'estudi", *Serra-Llosa*, Sentmenat, any 3, núm. 2, p. 7-9.
- Pere ROCA GARRIGA (1961). "El dolmen de la Serra Cabellera (Sentmenat)", *Alba*, Sabadell, any 12, núm. 134-135 (abril-maig 1961), p. 300-301.
- Albert ROIG DEULOFEU (1982). "El sepulcre megalític de serra Cabellera (Sentmenat)", *Arraona*, núm. 13, p. 24-34.

J. SERRA VILARÓ (1927). *La civilització megalítica a Catalunya. Contribució al seu estudi*, Solsona: [Museu Diocesà de Solsona].

Rafael SUBIRANA I OLLÉ (1980-A). "Conferències i Comunicacions: El dolmen de Sentmenat. Resum d'aquestes sepultures a Catalunya (1962)", dins *Obra Sabadellenca: 1953-1978* (1979), Sabadell: [s.n.], p. 127-128, 134-135.

Rafael SUBIRANA I OLLÉ (1980-B). "El dolmen de Sentmenat", *Diari de Sabadell*, 10 d'agost de 1963. Reeditat dins *Obra Sabadellenca: 1953-1978* (1979), p. 36-39.

Rafael SUBIRANA I OLLÉ (1980-C). "Èpoques de la prehistòria", dins *Obra Sabadellenca: 1953-1978* (1979), p. 316.

Rafael SUBIRANA I OLLÉ (1989). "Les arrels de Sabadell" (1963, treball inèdit), *Serra-Llosa*, Sentmenat, p. 39-43.

Ramon TEN CARNÉ (1978). "Notes entorn del calcolític vallesà", *Información Arqueológica*, núm. 26, p. 8.

R. VILARDELL (1987). "Origen i evolució del megalitisme a les comarques centrals i occidentals de Catalunya, II. L'Edat de Bronze", *Cota Zero*, núm. 3, p. 84-91.

Josep VINYES MIRA (1989). "El megalitisme a Sentmenat", *Serra-Llosa* (monogràfic), Sentmenat, any III, núm. 2, p. 11-18.